

ZBIRKA LEPEZA U ODJELU UMJETNIČKOG OBRTA MSO (s osvrtom na povijest lepeze, oblike i tipove)

Stručni rad
UDK 646.4(497.5 Osijek)(069.5)
745(497.5 Osijek)(069.5)
069(497.5 Osijek).5:646.4

RADMILA BIONDIĆ
Muzej Slavonije
Trg Sv. Trojstva 6
HR - 31000 Osijek

U radu je prikazan kraći povijesni pregled nastanka i uporabe lepeze, u određenim razdobljima vrlo korisnog i traženog predmeta, s naglaskom na vrste i oblike, te mijene kroz stilska razdoblja i u pojedinim europskim zemljama. U tom kontekstu predstavljamo i skupinu lepeza iz Zbirke odjeće i modnog pribora Odjela umjetničkog obrta MSO. Nekoliko ovakvih predmeta našlo se već u starom muzejskom fundusu, da bi se do danas sakupilo šezdesetak primjeraka. Predstavljene su prema vrstama, s izdvajanjem najvrjednijih ili najzanimljivijih ostvarenja, nakon čega slijedi kataloška obrada.

UVOD

Zbirka odjeće i modnog pribora Odjela umjetničkog obrta MSO¹ sadrži, uglavnom fragmentarno sačuvanu, građansku odjeću, napose žensku, datiranu u 19. i prvu polovicu 20. st., te brojne i raznovrsne predmete koji su je činili zanimljivijom i davali notu osobnosti, tzv. modni pribor². Među ovim predmetima nalazimo i lepezu, koja je kroz niz stoljeća bila, ne samo predmet od koristi, već - u određenom razdoblju - i nezaobilazna dopuna odjeće, modni diktat, čak i sredstvo komuniciranja. U Europi su je upotrebljavale isključivo žene, ali u mnogim dijelovima svijeta koristili su je, u jednakoj mjeri, i ostali.

A. VRSTE I OBLICI LEPEZA

Kako je lepeza prisutna u čovjekovu životu vjerojatno od samih početaka, na popisu tek iznađenih predmeta ona se mogla naći među najranijim, naročito u krajevima s vrelom klimom. U ovom početnom razdoblju

ona je prvenstveno predmet od koristi, a namjene su joj bile razne - osim za rashlađivanje mogla je poslužiti za raspirivanje vatre ili za obranu od insekata. Njen oblik je, vjerojatno, proizišao iz oblika ruke ili lista kojim se mahalo, a postala je djelotvornija kada se korpusu, koji se prilagođavao različitim materijalima od kojih je načinjena, dodala drška. Kasnije je dobila i neke druge funkcije i različita značenja - od simbola moći i oznake vladarskog³, preko uloge u vjerskom ceremonijalu⁴ - do nezaobilaznog modnog detalja s izrazitim odlikama estetskog.

Nebrojeni su oblici, zapravo inačice, u kojima se lepeza pojavljivala tijekom svog dugog trajanja. Može se, međutim, izdvojiti nekoliko osnovnih oblika koji su različitim variranjem pojedinih detalja uvijek pobuđivali dojam novog i poticali maštu za iznalaženje daljnjih mogućnosti.

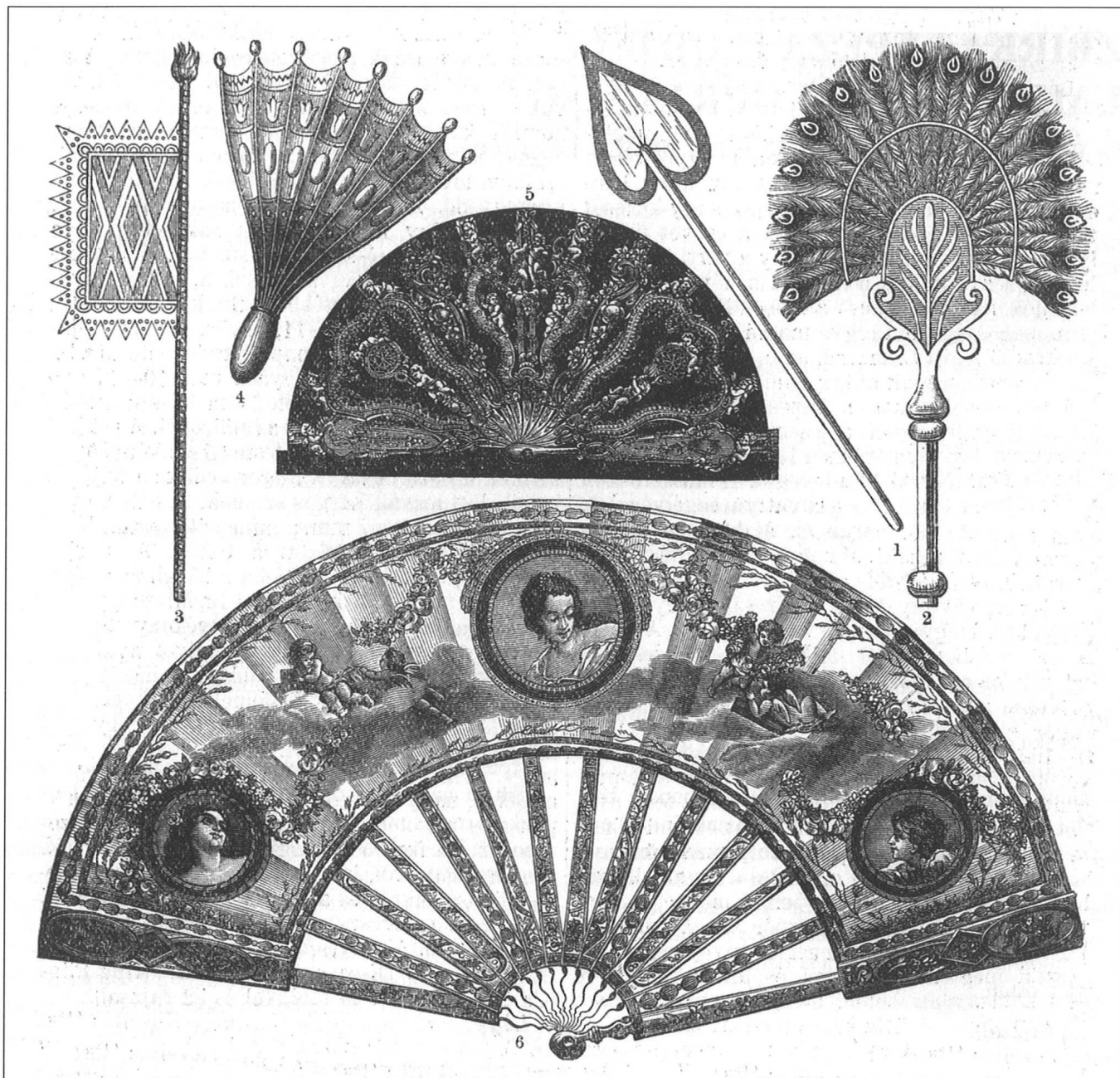
One prvobitne "lepeze" vjerojatno su bile načinjene od lišća, trave, perja, dlake i različitih vlakana tek skupljenih u svežnjić. Među najstarijima nalazimo lepeze načinjene od perja (najčešće nojeva ili perja pauna); ono je ponekad savijeno na vrhovima da bi se postiglo što bolje strujanje zraka. Oblik ovih lepeza bio je najčešće polukružan: dugačka drška završavala je proširenjem u koje su bila utaknuta pera - nekoliko primjera ovakvih lepeza pronađeno je na prikazima u grobnicama, npr. prikaz iz Tutankhamonove grobnice iz 1350. p. Kr. (Mayor 1980.: 6). Lepeze u obliku buketa perja nalazimo na renesansnim portretima, a poznate su nam

¹ Temelj Odjela postavljen je već 90-ih god. 19. st. vrijednom donacijom, upotpunjavan kasnijim darovima i otkupima, te djelatnošću KOMZE 1946. - 1948. na području Slavonije i Srijema; kao samostalan, djeluje od 2. prosinca 1951., kada je otvoren i stalni postav. Danas Odjel ima osam zbirki ustrojenih prema vrstama i namjeni predmeta, odnosno materijalu izvedbe: Zbirka namještaja, Zbirka satova, Zbirka keramike, Zbirka stakla, Zbirka metala, Zbirka odjeće i modnog pribora, Zbirka slika, te zbirka Varia (s podzbirkama crkvenih predmeta, glazbenih instrumenata i dr.).

² Funkcionalni i ukrasni predmeti, šeširi, suncobrani, lepeze, cipele, torbice, rukavice, nakit, plesni redovi i dr., proizvedeni u Beču, Budimpešti, Parizu, ili u osječkim i zagrebačkim modnim salonima, uglavnom iz druge polovice 19. st., a osobito s prijeloma stoljeća i prvih desetljeća 20. st.

³ Prikazi na freskama i reljefima na zidovima palača i grobnica u Egiptu, Asiriji, Perziji.

⁴ Srednjovjekovne lepeze, najčešće s dugačkim drškama, flabellum i ripidion.

Sl.1. Različite vrste i oblici lepeza (preslik iz Revai Nagy Leksikona, sv. XII, str. 600.):

1. lepeza u obliku lista; 2. lepeza od perja (s oslikane etrušćanske vaze); 3. lepeza u obliku zastavice (Italija, 16. st.);
4. sklopiva lepeza (Italija, 16. st.); 5. brisé lepeza od bjelokosti (Francuska, 18. st.); 6. plisirana lepeza (s Boucherovim oslikavanjem; vrijeme Louisa XV)

i s ranih portreta kraljice Elizabete I. koja, poput skiptra, drži lepezu od nojeva perja sa savijenim krajevima i kratkom metalnom drškom.

Krilo (plašt), odnosno neka vrsta zaslona od komada čvrstog materijala (platna ili neke druge tkanine, papirusa, drva, čak i lima) različito oblikovanog, na završetku štapa, moglo je postati vrlo djelotvornim predmetom za navedene funkcije mahanja, posebno dodavanjem okvira koji je omogućio dostatnu čvrstoću. Vjerojatno su mnoge rane lepeze bile ovoga oblika. Ovakve "krute" lepeze mogu se vidjeti na prikazima s grčkih vaza, na ceremonijalnim lepezama (često u obliku lista), a i venecijanske i, općenito renesansne,

lepeze pripadaju ovoj vrsti. One će se pojavljivati i nadalje, ali u znatno manjoj mjeri, potisnute novim i praktičnijim vrstama.

Najprihvaćenije lepeze - one sklopive - imale su svoje prethodnice na Dalekom istoku, u Kini i Japanu.

Brisé lepeza⁵ (*brisé*, franc. slomljen, isprekidan) komponirana je od pojedinačnih rebara, obično jednake dužine, koja se preklapaju; na donjem kraju pričvršćena

⁵ Prethodi joj japanski *hiogiri* - lepeza nastala vjerojatno iz drvenih štapića; u Kini se pojavljuje kao *chesan*, ali ovaj tip lepeze nikada nije šire prihvaćen.

su čavlicem s ukrasnom glavicom, a uz gornji rub lepeze povezana su pozamanterijskom vrpcom koja omogućuje da se rebra rašire do određenog kuta, ovisno o dužini vrpce. Vrsti brisé pripadaju i lepeze čiji je gornji dio sastavljen od pojedinačnih pera koja se preklapaju a povezana su vrpcom koja se ne vidi, kao i lepeze od različitih materijala čiji se gornji dijelovi preklapaju, a imaju oblik sličan perima. Rebra brisé lepeze lagano se proširuju prema gore, a završavaju raznoliko oblikovana - najčešće polukružno ili imaju ravne završetke. Brisé lepeze najčešće su izrađene od bjelokosti ili drva, ali također i od kornjačevine, kosti i papira. Ukrašavane su oslikavanjem, graviranjem, inkrustacijom, ili su izvedena na proboj. Aplikacije se primjenjuju isključivo na vanjskim rebrima. Brisé lepeze obično su manjih dimenzija u odnosu na ostale vrste. U Europi se javljaju na prijelazu iz 17. u 18. st., a proizvodili su ih uglavnom u Francuskoj, također i u Nizozemskoj.

Lepeza kojoj se najvažniji dio - krilo - posebnim postupkom nabire, tako da postaju lako složive tj. mogu se sklopiti, čak i pohraniti u posebno izrađenu kutijicu - bila je odlika koja je ovu lepezu učinila općeprihvaćenom i najpopularnijom vrstom. Poznata je kao **plisirana lepeza**.⁶ U Europu je stigla s Istoka, vjerojatno u 12. ili 13. stoljeću.

Kontinuirano nabrano krilo plisirane lepeze podbočeno je nastavcima rebara koja su znatno stanjena u odnosu na sama rebra i počivaju između vanjskih rebara kada lepeza nije u uporabi. Krilo može biti jednostruko (*a l'anglaise*⁷), ili dvostruko (u tom slučaju nastavci rebara umetnuti su u otvore načinjene između dva slijepljena krila), a materijali koji se koriste su razni, najčešće svila (kasnije i druge vrste tkanine), pergament, papir, čipka i dr. Raspon krila lepeze neprekidno je varirao i kretao se uglavnom od 120° do polukruga, ali on je mogao iznositi i 360° što je slučaj kod tzv. cockade lepeza⁸ koje su se širile u puni krug oko svog gornjeg dijela na dugačkoj dršci ili dvjema drškama, koje su zapravo vanjska rebra zatvorene cockade lepeze. Kako su nastavci rebara prekriveni krilom, ili se nalaze na stražnjoj strani krila, oni su nevidljivi, a rebra se vide tek u svom donjem dijelu. Najčešće su izrađena od skupocjenih materijala: bjelokosti, sedefa, kornjačevine, ali i drva, kosti i dr., te njihovih najraznovrsnijih kombinacija. Mogu biti šira i, dodirujući se, tvoriti gotovo cjelovitu površinu, a mogu biti i vrlo uska sa širokim razmacima. Oblici rebara također pokazuju izuzetno maštovita i originalna rješenja, od najjedno-

stavnijih, ravnih koja se tek blago šire odozdo nagore, do rebara s naglašenim profilima *vrata, ramena* ili donjeg dijela na kojemu su rebra spojena ukrasnim čavlicem. Vanjska rebra su posebno istaknuta i ukrašena.

Krilo plisirane lepeze svojim je zanimljivim oblikom predstavljalo pravi izazov i neslućene mogućnosti za dekoriranje. Različite likovne tehnike i pravo obilje raznovrsnog materijala dokazom su izuzetnog stvaralačkog zanosa njihovih tvoraca; tome možemo pridružiti i ukrašavanje rebara, koja su se po ljepoti često natjecala s krilima.

B. POVIJEST LEPEZE - mijene kroz stilska razdoblja, prisutnost u pojedinim europskim zemljama - najznačajnijim proizvođačima lepeza; Zbirka lepeza u Odjelu umjetničkog obrta MSO

Prikaze lepeza nalazimo na freskama i reljefima egipatskih, asirskih i perzijskih reprezentativnih građevina, na stijenkama grčkih vaza, na rimskim mozaicima. Možda je u narednom razdoblju zanimanje za nju ponešto oslabilo, ali ne i potpuno prestalo. Ipak, dugi niz godina ona će biti odsutna u smislu šire uporabe - u srednjovjekovnoj umjetnosti nećemo je naći kao predmet koji bi bio vrijedan predstavljanja na kakvom sakralnom prikazu, ali je ona u to vrijeme izvršavala svoju praktičnu zadaću baš u sakralnim objektima.⁹

Kasnije je opet češće susrećemo. U novom ruhu, preobraženu. Izgleda da je prilično vole. Nose je sa sobom, portretiraju se s njom. Kada je ne koriste brižno je spremaju u kutijicu. Jer, sve je sklopivo, složivo i jedva da zahtijeva i toliko malo mjesta koliko joj je potrebno. Riječ je o pojavi plisirane lepeze koja je postigla izuzetnu popularnost, te postala omiljenim i traženim predmetom.

Putovi kojima je plisirana lepeza stigla u Europu, još uvijek su predmetom istraživanja. Pretpostavlja se da su je s ratnim plijenom u 12. i 13. st. donijeli križari vraćajući se sa svojih pohoda po srednjem Istoku. Otvaranje pomorskih putova, susreti različitih kultura, Istoka i Zapada i ogroman uspjeh trgovine omogućio je prihvaćanje ovoga predmeta koji se pokazao vrlo praktičnim - nabrane (plisirane), sklopive lepeze, koja je kao usputni uvozni proizvod stigla iz Kine, a preko Portugala i Španjolske krenula u uspješan pohod na Europu.

Iz Italije, gdje su nastale brojne lokalne inačice, mogla je stići u Francusku u putnim škrinjama Catarine de Medici s ostalim skupocjenim predmetima koje je sa sobom donijela. *Jednom udomaćena na dvoru Valois, plisirana lepeza raširila se kao dobro planirana invazija.* (Bennet 1988.: 12) U ovom razdoblju lepeza je

⁶ Drži se da potječe iz Japana; poznata kao b a t lepeza od papira, logično se razvila iz hiogi-ja. U Kinu su je u 9. st., vjerojatno, prenijeli misionari.

⁷ *A l'anglaise*, na engleski način; većina engleskih lepeza bila je s jednostrukim krilom, čija su rebra bila zalijepljena direktno na poleđinu krila (za razliku od lepeza s rebrima između dvostrukog krila).

⁸ Cockade lepeza mogla je biti i tipa brisé.

⁹ Lepeze s dugačkim drškama kojima se štitio oltar za vrijeme bogoslužja.

predstavljala povlasticu suverena i plemstva, predmet koji je po svojoj ljepoti i dekorativnosti dovoljno reprezentativan, što dobro ilustriraju mnogi rani portreti engleske kraljice Elizabete I. (1558.-1603.), gdje se lepeza javlja kao gotovo obvezni dodatak njenoj raskošnoj odjeći.¹⁰

Šesnaesto stoljeće predstavlja početak jednog dužeg razdoblja u kojem je lepeza sveprisutni i nezaobilazni predmet, ne samo zbog svoje svrhovitosti i dojma kojeg je pobuđivala u estetskom smislu; ona je, doživljavajući niz vlastitih preobrazbi, na originalan način odražavala i gotovo sve mijene društva kroz koje je ono prolazilo.

U 16. st., a i tijekom **prve polovice 17. st.**, još uvijek su se u velikoj mjeri upotrebljavale lepeze od perja i ostali oblici prethodno navedeni - gotovo svaka zemlja, ili čak pokrajina, imala je svoj omiljeni oblik lepeze. U Italiji su, pored lepeza od perja, bile popularne i lepeze u obliku zastavice (Venecija) ili u obliku pačje noge (Ferrara); ova posljednja otvarala se četvrt kruga, a njena izbrazdanost prethodila je rebrima i naborima plisiranih lepeza. Vrlo popularna bila je i *reticella*, lepeza od čipke, a u Francuskoj lepeza od pergamenta izvedenog na proboj s uzorkom čipke slične talijanskoj *reticelli* (*reticella découpé*).

Prva polovica 17. st. predstavljala je prijelazno razdoblje u afirmaciji lepeze, ali u **drugoj polovici** i do kraja stoljeća plisirana lepeza, u najraznolikijim oblicima, postala je neizostavan, čak obavezan dio garderobe svake ugledne dame. Središta pomodnog ukusa bili su Pariz i Versailles, a kako je Francuska preuzela vodeću ulogu u proizvodnji lepeza, i one su odražavale svu raskoš i sjaj baroknog razdoblja.

To su velike lepeze dužine 30-ak cm s rasponom krila od gotovo 180°. Ono je bogato oslikano gustim, neprozirnim bojama, najčešće na tamnoj podlozi, s mitološkim temama, temama iz Biblije i rimske povijesti, koje su u Francuskoj izvedene kao polualegorijske, odnosno tretirane poput kakvog kazališnog komada. Krilo je potpuno i vrlo pažljivo oslikano prizorima s mnoštvom figura u raskošnoj odjeći, a dobro uravnotežena kompozicija uključuje i tipičan barokni dekor - mnoštvo debeljuškastih putto-a kao dopunu prizoru, sve u blještavilu boja i s obiljem pozlate. Poledina je najčešće oslikana bujnim cvjetnim oblicima. Krilo je od papira, svile ili vrlo tankog i mekanog pergamenta načinjenog od kozje kože. Rebra su najčešće izrađena od bjelokosti, također i od kornjačevine, blago se sužavaju od vrha prema dolje, jednostavno su rezbarena i izvedena na proboj.

Osim oslikanih, u ovo vrijeme izrađuju se i otisnute lepeze, iako će one svoj najveći zamah postići u narednom stoljeću. Na prijelazu **17. i 18. st.** u Europi se

pojavljuje brisé lepeza, pa se u tom razdoblju češće koristi ova vrsta, naročito francuska verzija nazvana po tehničar izvedbe *Vernis Martin*.¹¹ (Alexander 1984.: Glossary).

Na **početku 18. st.** Francuska je nastavila proizvoditi izvrsno oslikane lepeze u baroknom stilu, s navedenim odlikama, sve do 1735. One su sada malo kraće i imaju skladnija rebra, često optočena sedefom. U Italiji se izrađuju lepeze na vrlo finoj koži, motivi su klasični, uzeti sa čuvenih rimskih slika, a ima i biblijskih. Mnoge od ovih lepeza su signirane. Prodavale su se turistima i aristokraciji, a dosta se i izvozilo, naročito u Englesku.

Francuska je postala vodećom u proizvodnji lepeza zamijenivši Italiju, pa je, uz Englesku, zadržala ovu ulogu do kraja tj. do vremena opadanja interesa za proizvodnju lepeza, u ranom 20. st. Iz brojnih malih manufaktura, koje su u svojim počecima djelovale odvojeno, jer su im i funkcije bile odvojene,¹² razvile su se vremenom velike manufakture s nekoliko tisuća radnika, a svoj interes u trgovini zaštitile su Udrugom proizvođača lepeza - Association des Eventailistes, 1673., kojoj je kralj bio pokroviteljem, odnosno Tvrtkom proizvođača lepeza - Worshipful Company of Fanmakers, 1709. (Mayor 1980.: 26-28). Trebalo je zadovoljiti narasle potrebe domaćeg i stranog tržišta, pa su tijekom 17. i 18. st. Francuska i Engleska izvezile veliki broj lepeza, ali su velike količine i uvezile, naročito iz Kine. U modi je bio kineski ukus, a kinezerija (*chinoiserie*) novi dekorativni element inspiriran kineskom umjetnošću, s primjesama dekorativnih elemenata i drugih istočnih zemalja, napose japanskih, indijskih i perzijskih, odnosno u slobodnoj interpretaciji ove mješavine.

Nakon smrti Louisa XIV. (1638.-1715.) i preseljenja dvora iz Versaillesa u Pariz, došlo je i do promjene u stilu koja se, na koncu, odrazila i na sve popularniji predmet kakav je bila lepeza; Francuska je, uostalom, diktirala europsku modu, pa tako i stil lepeza. Osamnaesto stoljeće razdoblje je njena najvećeg uspona, gotovo zaludenosti njome. Kvaliteta izvedbe bila je na vrhuncu, a maštovitosti u kombiniranju materijala, napose onih skupocjenih, nije bilo kraja. Odras je to lepršavog i dopadljivog rokoko stila koji je odmijenio veličinu i pompoznost prethodnog razdoblja. Francuska i Engleska bile su i nadalje prisutne kao glavne izvoznice lepeza u ostale europske zemlje, a nešto manja produkcija odnosila se na Nizozemsku,

¹¹ Sjajna, pokost koju je izumila i primjenjivala obitelj Martin (oko 1720.-1758.). Vernis Martin lepeze, obično brise tipa, imaju sjajnu oslikanu površinu koja podsjeća na predmete iz radionica obitelji Martin.

¹² U nastanku lepeze sudjelovalo je mnogo ruku raznih specijalizacija - krilo, rebra, oslikavanje krila ili otiskivanje, sastavljanje lepeze u gotov, konačan proizvod - izvjesno je da su ovi postupci mogli biti izvedeni istovremeno u više različitih radionica, u različitim gradovima, zemljama, pa čak i na suprotnim krajevima svijeta (npr. U Kini)!

¹⁰ U njezinoj ostavštini nalazimo i zbirku od 27 lepeza.

Italiju i Njemačku. **Oko 1735.**, s nastupom rokoko stila, oblici postaju lakši i lepršaviji, a teme su uglavnom romantične. Najčešći su pastoralni prikazi. Oslikane lepeze imaju sada svijetle podloge, a motiv je isprekidan vinjetama - najčešće jednom velikom u sredini i dvjema manjima sa strane (oko 1760.); na flamanskim lepezama krilo je asimetrično podijeljeno na dva odjeljka različitih veličina. Sve je češća vrsta brisé. Krilo lepeze varirat će u rasponu tijekom stoljeća; na početku stoljeća imat će raspon od 120°, a bit će izvedeno od pergamenta ili papira. Rebra sve više dobijaju na značenju i počinju se pažljivije ukrašavati. Ona su uža i oštija, imaju vitak vrat; lagano se sužavaju od vrha do završetka krila, blago oblikuju ramena i ponovo se sužavaju prema donjem dijelu. Često su od sedefa, obojene bjelokosti, izrezbarena vrlo pomno, a dosta se primjenjuje i *piqué*¹³, naročito u Italiji, u Napulju, ali i u Parizu, Engleskoj i Nizozemskoj.

Tijekom **1760-ih** mijenja se oblik i način ukrašavanja lepeza. Raspon krila je ponovo *a grand vol*¹⁴, 180° (Standen 1965:244), izvedena su najčešće od svile, a ukrašavana na navedeni način: oslikana su jednom većom i dvije manje vinjete sa strane, najčešće kružnog oblika, dopunjene medaljonima, isprepletenim trakama te blistavim aplikacijama. Moda *trompe l'oeil*¹⁵ često stvara dojam pretrpanosti mnoštvom crteža, slika, igračih karata, čipke i dragulja na podlogama koje oponašaju mramor ili nabore svile. Krila se ukrašavaju i perjem, krilima leptira ili umetcima od svile.

Francuske lepeze s motivima koji prikazuju skupine ljubavnih parova, pastirice, idilične obiteljske prizore i sl., izvanredno su oslikane, a u odnosu na ostale europske lepeze, koriste se tamnijim bojama. Nizozemske lepeze imaju sličnu dekoraciju s tri vinjete, ali i s puno više praznog, neoslikanog prostora podloge. Teme su biblijske, svakako starozavjetne, ili pastoralne.

Rebra lepeza iz sredine stoljeća su u potpunosti od bjelokosti ili sedefa, cjelovito su izrezbarena, izvedena na proboj, ukrašena likovima i cvijećem. Na značajnijim lepezama teme s krila ponavljaju se i na rebrima, koja su često različito rezbarena - s ljudskim likovima, pticama, rokajem ili s uzorkom preko nekoliko rebara. Rebra su vrlo ukrašena, obojena, pozlačena i posrebrena, često s umetnutim sedefom ili obojenim metaliziranim papirom. Susrećemo i *battoir*¹⁶ rebra - ona se proširuju u velike dekorativne medaljone u sredini, koji

ponekad poprimaju oblike reketa ili gitara. I vanjska rebra mijenjaju izgled: ramena su sada češće pravokutna, ne više kružna; gornja polovica rebara je šira od donje i isto tako četvrtasto završava. Drška, također, može biti raznoliko oblikovana - poput školjke, ptičje glave ili snopa raži.

Oko sredine 18. st. osjetilo se novo strujanje koje je dopiralo preko Kanala, iz Engleske. Nekoliko generacija mladih bogatih Engleza putovalo je u Italiju na izvore antičke kulture pa je taj novi duh, koji se razvio u Engleskoj (u Francuskoj je rokoko još bio vladajući stil) - izvorno bio inspiriran Italijom. Grand Tour ("Veliko putovanje"), kako je nazvan ovaj put od Calaisa preko Francuske, Njemačke, Švicarske, sjeverne Italije na jug, do Rima, omogućilo im je susret sa slavim djelima prošlosti, arhitektonskim spomenicima, kipovima, slikama i gravurama na kojima su bili prikazani, i veličanstvenim vidicima koje su im Rim i njegova okolica mogli ponuditi. Klasicizam je donio jednostavnost, pročišćene oblike, formu koja je izražavala novo shvaćanje društva u preobražaju.

Od **1770-ih** do konca stoljeća lepeze će se, uglavnom, pridružiti nastojanjima koja je sobom donio novi stilski pravac. On će se očitovati, ponajprije, novim tematskim repertoarom - oblici klasične antičke umjetnosti inspirirat će i tvorce lepeza. Pretjerano ukrašavanje zamjenjuje se jednostavnošću, oblici se vraćaju ravnim i jasnim linijama, a kompozicija smiruje u naglašenijoj simetriji. Lepeze su zakrilljene *a l'anglaise* - jednostavno jednostruko krilo raspona 120°, često s motivima viđenim u Rimu ili njegovoj okolini. Jednostavna gotovo čista rebra, dužine oko 28 cm, stanjena i vitko oblikovana tvore čvrstu plohu. Glavni ukras rebara je proboj, a vanjska su rebra umjereno ukrašena, s manje pozlate. U modu se vraća brisé lepeza; sjajne brisé lepeze proizvodile su se u obnovljenoj industriji u Dieppe-u, Francuska, ali velik broj ih je uvezen iz Kine, pa su mnoge europske lepeze dobile kineska rebra.

Italija proizvodi lepeze s prikazima klasičnih ruina, s dramatičnim prizorima erupcije Vezuva ili s panoramom napuljskog zaljeva. Na slobodnim površinama nalaze se klasični motivi tzv. pompejske dekoracije.

Engleska se vraća brisé lepezi, često ukrašenoj otisnutom dekoracijom ili sjajno naslikanim vinjetama. Iako malo duža od brisé lepeze iz ranog 18. st., ona je zadržala uska rebra, jednostavno ukrašena, izvedena na proboj.

U Francuskoj je ova jednostavnost označavala, zapravo, dekadenciju - i u materijalu, i u konačnoj izvedbi. Lepeze su previše podsjećale na stari režim, povlaštenost i koketeriju prijašnjeg društva, pa je uslijedila njihova marginalizacija; veliki dani industrije lepeza su prošli. Francuske lepeze imaju krila načinjena najčešće od svile, oslikana prikazima figura obučениh po posljednjoj modi dok se igraju pastirskih igara u vrtu ili parku.

¹³ Vrsta dekoracije - točkice od srebra, zlata ili nekog običnog metala umetnute ili ukucane u rebra od komjačevine, bjelokosti ili sedefa.

¹⁴ Franc. *a grand vol* - izraz označava veliki raspon krila, 180°, čak i veći

¹⁵ Franc. *trompe l'oeil* varka oka; u likovnim djelima - iluzionistički prikaz, težnja za postizanjem potpune iluzije vizualne realnosti.

¹⁶ Franc. *battoir*, bat, tučak

Španjolci su većinu svojih lepeza dobavljali iz uvoza, uglavnom iz Francuske ili Engleske. Njihov ukus težio je pomno izvedenim rebrima, dajući prednost battoire obliku. Tipične španjolske lepeze su one s pogledom na trg i neku poznatu građevinu na njemu tzv. topografske lepeze, ili lepeze koje prikazuju borbe s bikovima.

Zbog povećane potražnje lepeza već od prvih desetljeća 18. st. iznalaženi su novi, jednostavniji postupci njihove izvedbe. Počele su se primjenjivati različite grafičke tehnike u dekoriranju lepeza, pa se javljaju jeftine otisnute lepeze¹⁷, dostupne čak i skromnim mogućnostima običnih građana.

U 18. st. Engleska je bila vodeća u trgovini lepezama te ih je u velikom broju izvozila. Većina engleskih, ali i francuskih, talijanskih i nizozemskih otisnutih lepeza, ukrašavana je jednostavnim bakrorezima, obično naknadno obojenim rukom. Najveći dio engleskih lepeza datiran je u 1740-e i 1750-e. Širok je opseg tema i motiva koje prikazuju: biblijske, alegorijske, klasične; portrete; domoljubne, socijalne, satiru, vojne sadržaje; žalobne, kazališne, operne, turističke, plesne i dr. Ove lepeze često su nosile prigodne nazive. (Mayor 1980.: 54-59) Takve, brzo proizvedene lepeze, sve češće su opisivale zbivanja koja su u tijeku - poput novina, lepeza je prikazivala aktualne događaje: bitke, događaje iz života vladara - kraljevska rođenja ili vjenčanja, politička zbivanja, ili ilustrirala nekakvu atrakciju, npr. prvi let balonom.

Pronalazak dvokolice obilježile su i lepeze pojavivši se u specifičnom obliku cabriolet-lepeze, koji je podsjećao na veliki kabriolet kotač s njegovim ojačavajućim krugom preko "žbica". Pojavio se još čitav niz neobičnosti, čak i bizarnosti u potrazi za novim i dojmljivim: dvosmislene lepeze "dvostrukog lica" koje se očituje otvaranjem lepeze u suprotnom smjeru; artikulirane lepeze, kojima se, pomoću ručica skrivenih u ukrasima drške, pomiču pojedini dijelovi; lepeze sa "špijunskim otvorima" za znatiželjne poglede u službi intriga; teleskopske lepeze, kojih se veličina mogla povećavati ili smanjivati; višenamjenske lepeze npr. parasol - lepeze-suncobrani itd, sve do bizarnosti kakve su lepeze sa zrcalima, dalekozorima ili malim pretincima smještenim u vanjska rebra lepeze za pohranjivanje različitih "neophodnih" sitnica kakav je npr. pribor za šivanje ili uređivanje noktiju! (Mayor 1980.: 95-107)

Još jedna zanimljiva pojava ovog razdoblja bio je i način potajnog komuniciranja pomoću različitih načina pridržavanja lepeze ili rukovanja njome, poznat pod nazivom "govor lepeze", a naučen na posebnim tečajevima ili u tadašnjim plesnim školama. Bio je u primjeni na galantnim društvenim skupovima u smislu koketiranja, udvaranja ili intrige, a i u službi političkih poruka i nadmetanja.

Na koncu 18. st. javljaju se nove grafičke tehnike čiju ćemo primjenu ubrzo naći i na krilu lepeze. A k v a t i n t a, tonski postupak, upotrebljavan je osobito u Engleskoj, odakle potječu malobrojne sačuvane lepeze rađene ovom tehnikom. S t i p p l e - e n g r a v i n g s je postupak koji stvara izlomljene linije malih točkica - graviranje točkicama, ne crticama; otisak je ostajao neobojen, a slobodne površine su oslikavane. Mnoge engleske otisnute lepeze izvedene su ovom tehnikom, a u 19. st. koristit će je većina francuskih otisnutih lepeza. M e z z o t i n t a je također postupak uobičajen u Engleskoj, ali kako je riječ o grafičkoj tehnici koja zahtijeva veliku vještinu i preciznost, zbog skupoće izvedbe rijetke su lepeze izvedene na ovaj način. Nisu brojne ni lepeze rađene tehnikom d r v o r e z a - iako jeftin, drvorez je bio previše grub za prizore relativno malih razmjera. Rebra većine otisnutih lepeza bila su jednostavna, od neukrašena drva.

U 19. stoljeću otisnute lepeze, zahvaljujući mogućnosti umnožavanja, bile su masovni proizvod - nove grafičke tehnike učinile su ovu vrstu najbrojnijom. Početkom 19. st. počinje se koristiti kamena ploča kao matrica za otiskivanje, pa će l i t o g r a f i j a postati najzastupljenija grafička tehnika, naročito 1830-ih i 1840-ih, a od 1860-ih i l i t o g r a f i j a u b o j i, iako je pronađena već ranije. Lepeze su otiskivane na papiru, kasnije i na svili, i od samog početka stoljeća obvezno su bojene. Raspon krila bio je najčešće 120°. Rebra, dužine oko 22 cm i više uglastog oblika, sada su znatno pažljivije izvedena, probijena i optočena metalom, sedefom, titrenkama; najčešće su od sedefa ili kosti. Vanjska rebra ukrašena su poludragim kamenjem, najčešće opalima, koraljem, pozlaćenim pločicama metala i sedefom.

Lepeze su u znatnoj mjeri izgubile na kvaliteti, izvedba im više nije tako fina, ali su bile vrlo dekorativne. Najveću proizvodnju u ovom razdoblju ostvarila je Francuska, nešto kasnije i Španjolska.

Oslikane lepeze bile su početkom 19. st. i dalje prisutne, ali ne više kao najznačajnija vrsta. Slikani prizori bili su potisnuti na poledinu, dok je prednja strana ukrašavana litografijom. Ipak, kroz cijelo 19. st. oslikane lepeze su se povremeno pojavljivale potvrđujući kontinuitet svoga trajanja. Jedna zanimljivost kao ilustracija ove njihove upornosti bio je i elegantni bal koji je 1829. organizirala vojvotkinja de Berry zamolivši svoje goste da dođu u povijesnim kostimima. Uslijedili su slični balovi tijekom cijeloga stoljeća, pa je potražnja za starim lepezama bila vrlo velika. Ponovo je u središte interesa došla lepeze s velikim oslikanim krilima, pa su one iz prošlih stoljeća poslužile kao modeli za reproduciranje.¹⁸ (Bennett 1988.:17).

¹⁷ Komemorativne lepeze - da podsjetu na važnije događaje; sovenir-lepeze - kao uspomena s putovanja i dr.

¹⁸ Umjetnik Descrochers u Parizu, braća Gimbel iz Strasbourga, da navedemo samo one najdovjrtljivije, ostvarili su vrlo unosan posao.

Većina lepeza ranog 19. st. bile su male brisé lepeze od bjelokosti ili roga, izvedene na proboj i oslikane girlandama cvijeća. Neke, vrlo pomno izvedene, bile su oslikane lijepim vinjetama. Izrađivale su se uglavnom u Engleskoj. Iz početka 19. st. potječu i male lepeze s krilom od vrlo tanke kože, s finim rebrima, uglavnom od sedefa, i vanjskim rebrima od pozlaćenog metala, ukrašenim poludragim kamenjem. Ove lepeze su iz Španjolske i Italije. 1820-ih i 1830-ih lepeze su ponovo postale duže, s većim rasponom krila - to se, prije svega, odnosi na lepeze izrađene u Španjolskoj i Francuskoj (na francuskim lepezama sve više su prisutni zlato, čipka i titrenke, naročito na onima za španjolsko tržište). Posebno su španjolske lepeze sličile lepezama iz 18. st. - s likovima odjevenim u odjeću 18. ili čak 17. st., prikazujući pučke svečanosti i idilične prizore dvorskih i pastoralnih ugođaja. Rebra ovih lepeza bila su najčešće od sedefa, izrezbarena i probijena u stilu 18. st. Ovakve lepeze bit će, u velikom broju, prisutne i sredinom 19. st.

U drugoj četvrtini 19. st. u modi su parovi "krutih" lepeza s drškom. Najčešće su kružnog oblika, izrađene od *papier-machea*¹⁹ (Bennett 1988.: 23) ili tiještenog kartona, oslikane krajobrazima i ukrašene perlama. Mnoge su engleskog podrijetla.

Sredinom 19. st. većina lepeza bile su rukom obojene litografije, samo neke od najskupocjenijih bile su oslikane, uglavnom i potpisane. Krilo raspona 180° često je bilo upravo kratko - iznosilo je trećinu dužine lepeze. Rebra, dugačka oko 25 cm, bila su vrlo široka, s polukružnim ramenima; sužavala su se prema dolje, a na gornjem dijelu su bila ravna i iste dužine kao i krilo. Na najskupocjenijim lepezama bila su od sedefa, izrezbarena, pozlačena, s probojem često podloženim sedefom. U ovo vrijeme počinje i uporaba metalnog držača - alkice pričvršćene za čavlic koji povezuje rebra. Na nju je vrlo često obješena rojta od svilenih niti, pažljivo izvedena.

U drugoj polovici 19. st u razdoblju historicizma, obnavljanja stilova prošlih vremena, lepeze su, vjerojatno posljednji put, doživjele vrlo uspješan povratak i ponovo postala masovna pojava u svim društvenim sredinama. Novi život pokrenuo se u starom obliku - osim lepeza koje nas svojim stilom vraćaju u pojedina prošla razdoblja, neiscrpna mašta proizvođača došla je do izražaja u čitavom nizu novih oblika kao i u izboru i uporabi materijala. Ukrašavanje lepeza postao je i hobi mnogih amatera, kao što je ranije bio slučaj s oslikavanjem porculana, a početkom 20. st. i mnogi značajni umjetnici bili su privučeni njenim oblikom.²⁰

¹⁹ Franc. *papier mâche* žvakani papir; masa od papira, ljepila i krede od koje su izrađivani razni dekorativni predmeti. Materijal kojim su oponašana lakirana rebra s Istoka, jer se mogao obrađivati poput drva, a lakiranjem je dobijao tvrdi i sjajnu površinu (prvobitno japanski postupak).

²⁰ Navodimo neke od najpoznatijih: E. Degas, V. van Gogh, O. Kokoschka, u nas C. Medović, S. Raškaj i dr.

Sve do 1860. čipka se nije u većoj mjeri koristila, ali tada se počinju izrađivati skupocjene lepeze od ovog materijala, najčešće bijele, s rebrima od sedefa, ili crne, s rebrima od kornjačevine. Najljepša čipka potječe iz radionica u Bruxellesu, Chantillyju i Honitonu²¹. Rebra iz 1860-ih postala su duža, malo uža i s vitkim, uglatijim ramenima. Jednostavna su, od kosti, s neznatnim uzorkom izvedenim na proboj.

U 1850-im i 1870-im lepeze su često oslikavane na satenu ili platnu. Neki proizvođači lepeza prodavali su neoslikane satenske lepeze i brisé lepeze od bjelokosti i drva, koje su amateri oslikavali cvijećem, pticama i sličnim motivima.

1880-ih vratile su se u modu i lepeze od perja. Iako je na tržištu i ranije bilo ovakvih lepeza, one nisu u većoj mjeri pobuđivale interes. Koncem 19. st. njihov povratak dao je polet mašti u stvaranju novih oblika, a u izboru materijala davala se prednost skupocjenom perju egzotičnih i rijetkih ptica. Najviše se koristilo nojevo perje postavljeno na rebra od sedefa, kornjačevine, imitacije jantara, bjelokosti i drva. Bilo je i malih brisé lepeza od kornjačevine dopunjenih perjem pauna ili nekim drugim, a one jeftinije lepeze imale su pojedinačna pera postavljena na rebra poput rozeta, sve do krutih lepeza od perja s apliciranim prepariranim pticama. Lepeze od perja ostat će popularne i prvih desetljeća 20. st.

Gotovo je nemoguće navesti sve oblike i raznovrsnost upotrijebljenih materijala kada su u pitanju europske lepeze na prijelazu 19. u 20. st. Njihova popularnost bila je neupitna, a još više je narasla zainteresiranošću za Japan prisutnom u ovo vrijeme.

U 20. stoljeću lepeze prestaju biti obvezni modni dodatak, ali njihov oblik je još uvijek dovoljno privlačan da ostane predmetom interesa; izrađuju se i umjetničke lepeze, a one jeftine, s obveznim ukrasima u vidu perja, čipke, titrenki u različitim, blještavim bojama, i litografije, masovno su se proizvodile. Novu ulogu dobila je lepeza u ranim godinama 20. st., kada se pojavljuje kao zabavna oglasna, odnosno reklamna lepeza uglavnom francuske proizvodnje, ali mnoge su bile izrađene i u Japanu.

Tada, nenadano, Prvi svjetski rat otkucao je ponoć za ove Pepeljuginine sitnice, koje naglo nestaju iz plesnih dvorana i završavaju tek epizodnom ulogom. Modno osviještena osoba držala je čašu s koktelom ili cigaretu; one ozbiljnije naginjale su dizanju stijega ili sufrašizmu. (Bennett 1988.: 17).

Iako nisu potpuno izašle iz uporabe - etnografske lepeze, souvenir lepeze - one su tek predmeti koje gledamo sa sjetom.

²¹ Belgija, Francuska, Engleska.

Premda nam se lepeze mogu činiti beznačajnim, tek usputnim sitnicama, zaostalim iz preboga prošlosti ljudskog stvaranja i pronalaženja, i one, makar u najmanjoj mjeri, doprinose spoznaji o ljudima i običajima prostora koji istražujemo, života kakav se u njemu odvijao, kulturne klime vremena i sredine koji su je uspostavljali.

Iako lepeze u Zbirci lepeza odjela umjetničkog obrta MSO ne možemo pratiti u dužem vremenskom rasponu - one najvećim dijelom pripadaju razdoblju historicizma, odnosno razdoblju raznovrsnih umjetničkih tendencija 19. st., od polovice 19. do prvih desetljeća 20. st. - u njoj se nalazi dovoljno vrijednih primjera koji mogu ilustrirati stilske zanimljivosti i odraze određenih stilskih razdoblja za koja nedostaju autentični primjerci. S većim poteškoćama u datiranju i utvrđivanju provenijencije susrećemo se i stoga što su za neke od ovih lepeza podaci nedostadni. Tek dvije lepeze nose originalni potpis autora²², trećoj je signatura nečitka. Znatno je izvjesnija situacija kod otisnutih lepeza.

Kako je u izvedbi lepeze riječ o specijalizaciji, i kada imamo u vidu nepoznate putove u nastajanju lepeze, tada će i navedene poteškoće biti razumljive. O ovom problemu zanimljivo je mišljenje autorice izložbe lepeza iz Salzburških muzeja Carolino Augusteum, održane 1980. u Salzburgu, koje iznosi u katalogu izložbe: *Nesigurnost u određivanju podrijetla povećavat će se sve dok se ne započne s iscrpnijim proučavanjem na ovom području u određenim zemljama. Uglavnom se datiranje i određivanje podrijetla izbjegava, ako već ne postoje podaci o tome.* (Svoboda 1980.: 12).

Zbog navedenih ograničenja zadovoljit ćemo se podjelom Zbirke prema oblicima odnosno vrstama lepeza i prikazati one najvrednije, ili pak najzanimljivije, primjerke.

Najveći dio Zbirke predstavljaju plisirane lepeze (24), rađene od vrlo raznorodnih materijala te različitim likovnim postupcima. Najviše ih je s krilom od svile i od papira, ukrašenim oslikavanjem, najčešće temperom ili gvašem, uz obvezne ukrasne dodatke: cvjetnu dekoraciju, titrenke, pozlatu, te obilno ukrašavanje rebara (Kat. 1.; Kat. 3.; Kat. 4.; Kat. 16.) - ili su ona, kao što je slučaj s najvećim brojem primjeraka, jednostavna ravna, s vrlo malo ukrasa (Kat. 6.; Kat. 15). Izvedena su od najčešće korištenih materijala, bjelokosti, kornjačevine, najviše od drva. Raspon krila gotovo svih plisiranih lepeza iznosi polovicu punoga kruga, dakle 180°. Činjenica da sve plisirane lepeze imaju ukrasnu alkicu na donjem kraju govori u prilog mišljenju da su nastale oko sredine 19. st. ili kasnije.

Nabavljane su najvećim dijelom u Francuskoj i Italiji, kasnije češće u centrima kojima je prirodno gravitirala naša klijentela - u Beču ili Budimpešti.

U stilskom pogledu, a i tematski, nekoliko lepeza podsjeća na ukus koji je vladao polovicom 19. st., naročito na francuskim lepezama koje su oponašale oslikane lepeze s kraja 18. st. (Kat. 2.; Kat. 3.; Kat. 6.), ili čak one ranije, s početka 18. st., ali u ponešto izmijenjenoj kombinaciji dekorativnih elemenata (Kat. 1.). Međutim, one su nastale vjerojatno u drugoj polovici ili čak na koncu 19. st. (Kat. 6., na početku 20. st. na što upućuju npr. oblik rebara, te plitko urezani cvjetni motivi s elementima secesije).

Na ostalim primjercima možemo uočiti probuđeni interes za lepeze koji je nastupio u vrijeme historicizma. U težnji za obnovom prošlih stilova, a u slobodnoj, često i nedosljednoj, interpretaciji njihovih oblika, nastaje čitav niz varijacija kojih je rezultat izrazita dekorativnost. Tome će još više doprinijeti uporaba najraznovrsnijih materijala, pa će osnovna odlika ovog razdoblja biti heterogenost.

1860-ih i 1870-ih u modi je čipka, pa je većina ovakvih lepeza iz Zbirke mogla nastati u godinama koje su slijedile. Često je čipka kombinirana s jednako prozračnim i laganim organdijem, markizetom ili tilom, pa je dojam koji ove lepeze ostavljaju naglašena elegancija (Kat. 7.; Kat. 8.; Kat. 9.; lepeza Kat. 7. - U 1393 u slobodnoj interpretaciji elemenata reminiscencija je na cabriolet-lepeze). Najljepši primjerak, međutim, pripada koncu 19. st., čemu u prilog govore i dimenzije ove lepeze - njena visina je 31 cm s rasponom krila 180°, te jednostavna rebra s vrlo diskretnim ukrasom (kat. 13.).

1880-ih i 1890-ih lepeze će u velikoj mjeri izmijeniti svoj izgled - to će se, prije svega, odnositi na povećane dimenzije - one su tada duže od 30 cm, s užim rebrima bez "ramena", stanjenim do dolje. Vanjska rebra, najčešće, imaju ugravirani floralni ukras, a često su i posve jednostavna, bez ukrasa, obično od bijelo, crno ili sivo obojena drva. I krilo lepeze pretrpjelo je, u tematskom smislu, znatne izmjene. Uglavnom su to dekorativni motivi: cvijeće (često realistički koncipirano, ali i u različitim stilizacijama), ptice, leptiri, kukci. Nekoliko zanimljivih lepeza u Zbirci ima navedene odlike:

Kat. 14. - možda nabavljena kao čista, prazna lepeza, oslikana je kasnije rukom nekog umjetnika (nažalost bez signature) ili čak kakvog darovitog amatera.

Kat. 15. - svojim neobičnim vegetabilnim oblicima podsjeća na osušeno cvijeće Makart-strauss²³ (ELU III. 1964.: 373).

Kat. 16. - jedna od rijetkih potpisanih lepeza (Billoy), zanimljivih kolorističkih akcenata i finih tonskih

²² U nama dostupnoj literaturi nema podataka o ovim autorima.

²³ Makart-stil nazvan po Hansu Makartu, (1840.-1884.), austrijskom slikaru koji je djelovao u Beču, i bio mjerodavna ličnost u formiranju onovremena ukusa. Karakterističan ukras njegovih intérieura, pretrpanih namještajem, draperijama i ukrasima svih vrsta, bio je i obvezan buket, načinjen od trava, rogoza i suhoga cvijeća tzv. Makart-strauss.

prijelaza, ima motive tipične za ovo razdoblje. Istom signaturom označena je i lepeza koja se čuva u MUO u Zagrebu, Inv. br. 16816 (Ivoš, 1982., Kat. 61.).

Kat. 18. - kao i njena povećana inačica (Kat.17.) imala je dekorativnu namjenu (bila bi preglomazna za uobičajene potrebe). Vjerojatno je francuska izvedba, iako su slične lepeze u to vrijeme izrađivane i u Japanu.

Kat. 19. - zanimljiva po svom obliku, posebno kada je sklopljena, ova lepeza predstavljala je pomodnu dosjetku. Analogiju možemo pronaći u lepezi prodanoj u Christie's South Kensington 1979., kupljenu, vjerojatno, na pariškoj izložbi 1900. (Mayor 1980.: 105).

Oslíkana lepeza - Kat. 22. - sa signaturom nečitko napisanom, datirana, možda, 1895. godinom (?), naglašenim ukrašavanjem svojih rebara pomalo odudara od aktualnih oblika s kraja stoljeća, a načinom izvedbe i motivom podsjeća na orijentalne uzore - mogla je biti načinjena za nekog naručitelja s Bliskog Istoka (?).

Zanimljiva je i pojava tzv. suvenir lepeza (prethodile su im lepeze s vedutama) ili oglasnih, reklamnih lepeza koje su bile u službi svakidašnjih zbivanja (Kat. 20.; Kat. 21.; obje iz 1895.).

Kat. 21. - potječe, vjerojatno, iz istog izvora kao i identični zagrebački primjerak iz MUO, Inv. br.17112. Pojavom bečkih lepeza (prve radionice javljaju se, prema zapisima, još koncem 18. st.), preorijentirala se hrvatska klijentela i na bliži i dostupniji izvor (Ivoš, 1982.).

U Zbirci se nalaze i dvije plisirane lepeze s Dalekog Istoka: kineska tzv. mandarinska lepeza (naziva se još i "stotinu lica" ili "tisuću lica"), Kat. 44. - ovakve lepeze živih, kontrastnih boja, namijenjene izvozu, prikazuju scene s mnoštvom likova od kojih svaki ima lice načinjeno od obojene bjelokosti i odjeću od svile, aplicirane na oslikanu podlogu. Naš primjerak je s rebrima od drva u visokom reljefu, minuciozno izvedenim. Druga je japanska oslikana lepeza iz početka 20. st. u pripadajućoj kutijici, zanimljivo obojenih rebara i s vrlo uskim naborima (Kat. 45.). Ove lepeze su jedini primjerci posebne skupine lepeza, stilski i tematski (Lepeze s Istoka), koje navodimo tek kao zanimljive i rijetke primjerke.

Nešto manju skupinu u Zbirci čine brisé lepeze (17). Nekoliko ih je tipa brisé s gornjim dijelovima oblikovanim poput lista. Već je napomenuto da se brisé lepeza pojavila u Europi na prijelazu 17. u 18. st., i od tada je kontinuirano prisutna, iako uglavnom u sjeni efektivnije plisirane lepeze. Ipak, određena umjetnička razdoblja biti će, neko vrijeme, sklonija brisé lepezi (na početku 18. st., u razdoblju rokokoja; koncem 18. st. u razdoblju klasicizma, naročito u Engleskoj; početkom 19. st., i zatim ponovo u drugoj polovici 19. st.).

Brisé lepeze u Zbirci uglavnom su jednostavne, skromne, poneke i amaterske, većinom s kraja prošlog i početka 20. st. I pored toga, nekoliko ih se može izdvojiti bilo ljepotom jednostavnosti ili kakvom neobičnom zanimljivošću.

Sl. 2. - Mathilde Hengl, Osijek, kraj 19. st.; fotografija (MSO, F-2548)

Sl. 3. - Ella Šarkotić r. Bartolović, kraj 19. st.; fotografija (MSO, F-446)

Mala brisé lepeza iz starog muzejskog fundusa (Kat. 23.), možda čak predstavlja najraniju lepezu u Zbirci. Svojim dimenzijama (16 cm), načinom izvedbe, kao i materijalom, vrlo je slična engleskim brisé lepezama s početka 19. st. Analogiju bismo mogli naći u lepezama iz Castle Museuma u Yorku, Engleska (Alexander 1984.: 50). Iako je u Knjizi inventara navedeno da je materijal kornjačevina, suvremenom analizom možda bi se moglo utvrditi da je i ovdje u pitanju rog kao materijal izvedbe i da je riječ o dobroj imitaciji (navedene engleske lepeze su od kosti ili roga). To će pitanje ostati otvoreno.

Izdvajamo, potom, brisé lepezu od bjelokosti (Kat. 24.) vrlo sličnu brisé lepezi iz Zbirke MUO (Ivoš, 1982., sl. 32., Kat. 78.). Možda je riječ o brisé lepezama koje su se u drugoj polovici 19. st. prodavale neoslikane, čiste, da bi se kasnije oslikavale cvijećem ili pticama (primjerak iz Zbirke MUO je signiran, a osječki primjerak, sličnog motiva, je možda uradak darovitog amatera?).

Gotovo identičnog oblika je i brisé lepeza od bjelokosti bez ukrasa (Kat. 25.), samo s monogramom vlasnice na gornjem dijelu vanjskog rebra (vjerojatno sa samog kraja 19., odnosno iz početka 20. st.). Jednostavan oblik i skladne proporcije čine ovu lepezu neobično elegantnom. Sličan dojam ostavlja i lepeza od kornjačevine s pozlaćenim monogramom na vanjskom rebro (Kat. 26.).

Navodimo i brisé lepeze iz razdoblja oko I. svjetskog

rata. (Kat. 32.), Identičnu lepezu nalazimo i u Zbirci lepeza Salzburških muzeja Carolino Augusteum: *Iz vremena I. svjetskog rata potječe i mala brisé lepeza od kartona s portretima austrijskog cara Franje Josipa i njemačkog cara Wilhelma II., kao i Hindenburga i ostalih visokih oficira. Za nas je ova lepeza dio suvremene povijesti, budući da se po nalijepljenom znaku međunarodnog Crvenog križa može zaključiti da je ova lepeza poklonjena u dobrotvorne svrhe.* (Svoboda 1980.: 13). Povećana verzija ovakvih lepeza sadrži nešto manji broj unutrašnjih rebra (Kat. 31.).

U Zbirci se nalazi i sedam lepeza od perja (zapravo osam, jer dvije su identične).

Perje se upotrebljavalo od samih početaka korištenja lepeze i bilo prisutno kao jedan od najčešćih materijala za njihovu izvedbu, sve do baroknog razdoblja odnosno do vremena kada je plisirana lepeza potisnula sve do tada poznate vrste. Ono je ponovo u modi koncem 19. st. (oko 1880.), i pratit će lepeze do njihova konačnog nestanka.

Iz naše male, ali dosta raznovrsne zbirke lepeza od perja, izdvajamo neobično lijepu, skupocjenu i, vjerojatno rijetku, lepezu izvedenu iz kornjačevine i sitnog kolibrijevog perja u prelijevajućim tonovima u rasponu od modrozeleno do crvenoljubičaste (Kat. 43.). I ova lepeza, kao i većina posebno istaknutih, pripadala je skupini lepeza Mathilde Hengl.

KATALOG

Zbirka lepeza iz Odjela umjetničkog obrta sadrži šezdesetak lepeza²⁴, i još uvijek se popunjava - za nadati se je da postoji još zanimljivih primjeraka na nekim zaboravljenim mjestima, ili u privatnim kolekcijama, koji će možda sutra postati njezinim dijelom.

Lepeze su na različit način dospijevale u Muzej. Nekoliko lepeza pripada starom muzejskom fondusu (6), te nisu poznate okolnosti pod kojima su tu dospjele. Pretpostavljamo da je riječ o darovima pojedinaca koji su željeli sačuvati ove zanimljive i nadasve osjetljive predmete od propadanja. Iako je Zbirka nastala slučajno, vrlo brzo je započelo sustavnije prikupljanje. Osim darovima, Zbirka se, u izvjesnom broju slučajeva, popunjavala i otkupom.

Jedna vrijedna zbirka lepeza (uvjetno je nazivamo zbirkom jer radi se o osobnim uporabnim predmetima, a ne o kolekcioniranju) danas je, gotovo u cijelosti, u posjedu Muzeja. Riječ je o lepezama nekadašnje ugledne osječke građanke Mathilde Hengl r. Gillming (1880.-1966.), osobe širokih kulturnih interesa i zanimljivog života, uz to dovoljno imućne da se posveti svemu što ju je zaokupljalo i što je voljela. Jedna od tih preokupacija bilo je i odijevanje, pa je s brojnih putovanja po cijeloj Europi, prateći tadašnja modna zbivanja, donosila atraktivne, ekstravagantne, za naše zbirke danas dragocjene, predmete (Obad 1989.: 126)..Gospođa Hengl u više je navrata darovala Muzeju vrijedne primjerke secesijske odjeće i modnog pribora, uglavnom svoje i iz svoje obitelji, a posebno zanimljive su njezine haljine od point-lace čipke, šeširi i modni pribor, u kojemu posebno mjesto zauzimaju lepeze. Od navedenog broja lepeza iz naše Zbirke njoj je pripadalo

čak četrnaest, a to su ujedno najljepše i neke od najvrjednijih. Osam lepeza je otkupljeno, tri je gospođa Hengl darovala Muzeju, a tri je otkupilo društvo "Mursa"²⁵.

Sl. 4. - Obitelj Gillming: Ladislav Gillming sa suprugom Mathildom i kćerima Mathildom i Helenom, Osijek, kraj 19. st.; fotografija (MSO, F-2623);

²⁴ Točnije, 59 lepeza; ovim prikazom obohvčeno je 46 lepeza, odnosno 51, ako uzmemo u obzir nekoliko istovjetnih primjeraka. Nisu obuhvaćena četiri primjerka vrlo oštećenih lepeza (tri plisirane i jedna "kruta" otisnuta lepeze bez drške), primjerci dviju amaterskih lepeza slabije kvalitete izvedbe, te dviju koje se već izvjesno vrijeme nalaze na restauriranju (jedna zanimljiva parasol lepeza u HRZ-u, te jedna "kruta" drvena lepeza ukrašena japanskom tehnikom laka u Muzeju Mimara u Zagrebu).

²⁵ Arheološki klub "Mursa", osnovan u ožujku 1933. (od 1937. Društvo prijatelja starina "Mursa"), među inim djelatnostima na polju kulture, prikuplja i otkupljuje vrijedne predmete te ih daruje Muzeju i drugim kulturnim ustanovama.

Plisirane lepeze

1

3

2

1. Lepeza,

Francuska ili Austrija, druga pol. 19. st.
sedef, papir; oslikavanje, pozlata
vis. 27 cm
U 1390

Krilo od dvostrukog impregniranog papira oslikano temperom: alegorijska scena s mnoštvom likova u pejzažu, u antičkoj odjeći (personifikacije znanosti i umjetnosti); prizor obuhvaća gotovo čitavo krilo lepeze; preostali dijelovi ukrašeni su pozlaćenom cvjetnom dekoracijom u plavoj, ružičastoj i žutoj boji.

Poledina lepeze ima sličan cvjetni ukras na središnjem dijelu krila, te pozlaćene vitice na rubovima.

Rebra od sedefa, u donjem dijelu profilirana, zaobljenih ramena, lagano proširena i ravno završena, izvedena na proboj, ukrašena urezanim, pozlaćenim i posrebrenim cvjetnim motivima. Na donjem kraju dekorativna metalna alkica upotpunjena zelenim i crvenim staklenim zrnima.

Otkup: Mijo Čupić, Osijek

2. Lepeza,

Francuska, oko 1860.
bjelokost, svila; oslikavanje, pozlata
vis. 24 cm
sign. M. Gisvert
U 1373

Krilo lepeze oslikano temperom: na središnjem dijelu kartuša s idiličnim prikazom dva para u odjeći 18. st. u

šetnji perivojem. Preostali dijelovi krila ukrašeni rokaj-volutama, cvjetnim vijencima, bakljama, viticama i mrežastim ukrasom; rubovi i pojedini detalji dekoracije pozlaćeni.

Bjelokosna rebra, izrezbarena višebojnim motivom vrpce i košarica s cvijećem, djelomice pozlaćenim.

Svilena kićanka na alkici na donjem dijelu lepeze.

Signatura u donjem lijevom uglu kartuše: M. GISVERT

Otkup: Matilde Hengl, Osijek

3. Lepeza,

vjer. Beč, druga pol. 19. st.
drvo, svila, titrenke; oslikavanje, pozlata
vis. 22 cm
U 1374

Usko dvostruko krilo od svile na prednjoj strani oslikano gvašem: na različito obojenim segmentima prikazani cvjetni i rokaj motivi naglašeni pozlatom; na lijevoj strani idilična scena s parom na vrtnim stepenicama, obučenim u odjeću 18. st.; u maloj kartuši na desnoj strani amoret na ljuljački; ljubičaste titrenke raznih oblika našivene na pojedine motive; naličje neoslikano.

Rebra od drva izrezbarena u rokaj oblicima, ukrašena pozlatom i bojenjem; vanjska rebra malo deblja, ukrašena cijelom dužinom.

Na metalnoj alkici kićanka od svilenih niti.

Lepeza na dugoročnoj posudbi u Zavičajnom muzeju Našice.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek

4

6

5

7

4. Lepeza

vjer. Austrija, druga pol. 19. st.
drvo, svila, titrenke; oslikavanje, pozlata
vis. 23,5 cm
U 1375

Krilo od bijele svile oslikano gvašem: u središnjem ovalnom okviru lik djevojke u dugoj haljini na klupi pod rasevjetalim drvetom; u dva bočna ovalna okvira prikazi pejzaža, gotovo istovjetni; okviri od zlatom slikanih cvjetića naglašeni nalijepljenim zlatnim titrenkama. Na lukove krila našivena pozamanterijska vrpca.

Rebra izrađena od laganog bijelo obojenog drva s cvjetnim i rokaj motivom izvedena na proboj i pozlaćena. Na jednostavnoj metalnoj alkici na donjem kraju lepeze kićanka od svilenih niti.

5. Lepeza,

Austrija, druga pol. 19. st.
bjelokost, svila, titrenke; oslikavanje
vis. 21 cm
U 2045

Dvostruko krilo od svilene tkanine u središnjem dijelu oslikano motivom ptice okružene cvijećem u ružičastoj, svijetloplavoj i zelenoj boji; na rubovima i neoslikanom dijelu krila našivene titrenke. Poledina krila oslikana s nekoliko istovrsnih cvjetova.

Rebra od bjelokosti ukrašena paralelno urezanim ravnim linijama, na vanjskim rebrima i obrubom s motivom kružića.

Na donjem kraju lepeze jednostavna bakrena alkica. Iz starog muzejskog fundusa.

6. Lepeza,

Venecija, 20. st.
drvo, papir, svila; otiskivanje, apliciranje, pozlata
vis. 25 cm
U 1396

Dvostruko krilo od impregniranog papira s lica izvedeno višebojnim tiskom. Idilična scena u pejzažu: vrtna zabava s mnoštvom likova u rokoko odjeći; pojedini dijelovi odjeće izrađeni od svile aplicirane na podlogu; postrance prizor uokviren pseudorokoko ukrasom, djelomice pozlaćenim. Poledina neoslikana.

Jednostavna rebra od smeđe obojenog drva imaju plitko urezan cvjetni ukras s elementima secesije.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

7. Lepeza,

Beč, 1880-ih
drvo, svila, čipka, titrenke; pozlata
vis. 24 cm
U 1393

Krilo sastavljeno od dvije koncentrične polukružne trake: donja od svile s nalijepljenim zlatnim titrenkama, gornja, šira, od strojne čipke.

Rebra od laganog sivkasto obojenog drva s utisnutim pozlaćenim stiliziranim ukrasom.

8

10

9

11

8. Lepeza,

Beč, 1880-ih
drvo, čipka, titrenke
vis. 24 cm
U 1377

Krilo lepeze od markizeta s asimetrično umetnutom strojnom čipkom, strojnim vezom, finom pozamanterijom i našivenim titrenkama.

Tanja bijelo obojena rebra od laganog drva s utisnutim i posrebrenim stiliziranim ukrasom.

9. Lepeza,

Italija ili Francuska, konac 19. st.
bjelokost, čipka
vis. 23 cm

Krilo lepeze od strojne čipke djelomice na podlozi od markizeta u simetričnoj kompoziciji cvjetova, traka i mrežastog uzorka.

Ravno završena rebra od bjelokosti s umetnutim metalnim točkicama (piqué), po sredini unutrašnjih rebara i gravirani ukras.

Na donjem kraju prstenasta alkica od bjelokosti.

Lepeza djelomice oštećena.

Iz starog muzejskog fundusa.

10. Lepeza,

Francuska ili Austrija, konac 19. st
bjelokost, svila; oslikavanje
vis. 23,5 cm
U 2368

Krilo od bijele svile oslikano prozračnim mrežastim ukrasom u bijeloj boji i buketićima cvijeća u nježnim ružičastim, žutim i zelenkastim tonovima. Našivene slične srebrne i prozirne titrenke preljevajućih boja.

Rebra od bjelokosti; poneka ukrašena umetnutim metalnim točkicama u okomitom slijedu uz lijevi ili desni rub i izrezbarena; vanjska rebra ukrašena na isti način u gornjem dijelu.

Krilo znatno oštećeno.

Iz starog muzejskog fundusa.

11. Lepeza,

Beč ili Budimpešta, 1880-ih
drvo, svila, čipka; otiskivanje, oslikavanje
vis. 24 cm
U 1391

Krilo sastavljeno od šest segmenata naizmjenice postavljene dvovrzne svilene tkanine: gušće tkane svile s otisnutim i oslikanim cvjetnim motivom i tila s isprekidanim prugastim uzorkom; na gornji i donji rub krila prišivena uska vrpca strojne čipke.

Segmenti krila učvršćeni umetanjem između dvostrukih ravnih rebara od svijetloplavo obojenog drva; vanjska rebra također bez ukrasa lagano se proširuju prema gore; na oba rebra s unutrašnje strane utisnut posrebren natpis: PATENT.

Dar: Aleksandra Trupac, Osijek

12

13

12. Lepeza,

Francuska, početak 20. st.
sedef, svila; oslikavanje, vez
vis. 25.5 cm*
U 1378

Dvostruko krilo od écru svile ukrašeno plavičasto oslikanim i svilenim koncem izvezenim cvjetnim motivima asimetrično komponiranim. Poledina bez ukrasa. Rebra od sedefa izvedena na proboj i gravirana; probijeni ukras lepezastog oblika s motivom cvijeća; sličan ukras prisutan i na proboju vanjskih rebara. Lepeza je oštećena, nedostaje donji dio rebara (*naznačena visina bez ovih dijelova).

13. Lepeza,

Pariz, kraj 19. ili poč. 20. st.
sedef, čipka; pozlata
vis. 31 cm
U 1398

Krilo lepeze izvedeno od fine briselske čipke cvjetnih i lisnatih motiva. Vanjska rebra od sedefa, lagano proširena prema gore, ravno završena, ukrašena urezanim motivom vitice i pozlaćenih cvjetića; sličnim motivom ukrašeno nekoliko središnjih rebara. Na donjem kraju kukica s kičankom od svilenih niti. Dar: Mathilde Hengl, Osijek.

14

15

14. Lepeza,

Francuska ili Austrija, kraj 19. st.
drvo, tkanina; oslikavanje, pozlata
vis. 35 cm
U 1389

Krilo od dvostrukog svijetlosmedeg markizeta na prednjoj strani oslikano temperom: motiv ružine grančice s pticama i leptirima, mjestimice s pozlatom. Poledina neukrašena. Rebra od svijetlosmedeg lakiranog drva s utisnutim i pozlaćenim klasicističkim ukrasom, na vanjskim rebrima povećanim.

Dar: Edita Mušić-Bartolović, Osijek

15. Lepeza,

Beč, kraj 19. st.
drvo, tkanina, čipka, srma; otiskivanje, vez
vis. 37; šir. obruba od čipke 9 cm
U 1392

Dvostruko krilo od impregnirane pamučne tkanine na prednjoj strani višebojno otisnuto: lik mlade žene u sredini okružen nesrazmjerno velikim vegetabilnim oblicima, kukcima i pticom; pojedini oblici naglašeni su obrubom od srme.

Široka rebra od crno obojenog drva; na vanjskim rebrima, polukružno profiliranim i neznatno suženim prema vrhu lepeze, metalni ukras izveden na proboj.

Makart-stil.

Gornji dio krila ukrašen trakom od strojne čipke koja je naknadno našivena.

16

18

17

19

16. Lepeza,

Francuska, poč. 20. st.
sedef, bjelokost, svila; oslikavanje
vis. 35 cm
sign. Billotey
U 1366

Krilo lepeze od impregnirane svile oslikano gvašem motivima raznobojnih maćuhica i leptirima na podlozi obojenoj djelomice svijetlosmedim, oker i žutim tonovima; gornji dio krila obrubljen uskom zlatnom trakom. S lijeve strane signatura: BILLOTEY.

Rebra od sedefa izvedena na proboj ukrašena graviranim biljnim motivima pozlaćenim i posrebrenim, oslikana motivom maćuhica u tehnici gvaša; vanjska rebra ukrašena cijelom visinom. Na poledini perforirana bjelokosna rebra nalijepljena na segmente rebara od sedefa i krilo lepeze.

Na metalnoj alkici velika kićanka od svilenih niti.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

17. Lepeza,

Pariz ili Japan (?), konac 19. st.
drvo, papir; oslikavanje, kolaž
vis. 46,5 cm
U 2370

Na dvostruko krilo od papira, obojeno temperom u velikim nepravilnim oblicima intenzivnih boja, mjestimice nalijepljen sivkastosmedim krep-papir; površina oslikana višebojnim stiliziranim cvjetovima različitih oblika. Poledina od debljeg narančasto obojenog papira neoslikana.

Rebra od crno obojenog drva; vanjska rebra ukrašena stiliziranim cvjetnim motivom u zlatnoj boji, lakirana.

Iz starog muzejskog fundusa.

18. Lepeza

vjer. Pariz, konac 19. st.
drvo, papir; oslikavanje, kolaž
vis. 90 cm
K. u. 18383

Dvostruko krilo od debljeg papira obojeno temperom u nepravilnim površinama intenzivne crvene i plave s mjestimice nalijepljenim sivkastosmedim krep-papir; oslikano stiliziranim cvjetovima pastelnih boja; na površinu aplicirani iz papira izrezani bojeni otisci s likovima Japanke, Japanca i ždrala u letu.

Rebra od crno obojenog drva; snažna vanjska rebra ukrašena stiliziranim cvjetovima izvedenim zlatnom bojom u karakterističnim potezima kista, lakirana.

Otkup: Zdravko Barić, Osijek.

19. Lepeza,

Beč, 1895.
drvo, papir; litografija u boji
vis. 34 cm
sign. Zeuner
tisak: Lith. Druck, H. Reisser, Wien I, Krugerstr. 18
U 1372

Suvenir lepeza; krilo od dvostrukog impregniranog papira s vedutom Venecije - otisnuti kolorirani crtež; natpis u središnjem gornjem dijelu: ANDENKEN AN VENEDIG IN WIEN 1895. - uspomena na izložbu koju je postavio arhitekt Marmorek; na desnoj strani signatura: ZEUNER, a na lijevoj oznaka tiskarske tvrtke.

Jednostavna drvena rebra ružičasto obojena; vanjska rebra ukrašena utisnutim posrebrenim biljnim motivom. Dar: "Mursa" (otkupljeno od Mathilde Hengl), Osijek.

20

20. Lepeza

vjer. Pariz, oko 1900.
drvo, tkanina
vis. 22 cm
U 1369

Na užu krilo od tamnocrvene svilene tkanine aplicirani cvjetovi od crvenoljubičastog svilenog ripsa s listićima od impregnirane tkanine (po dva cvijeta našivena na krilo između rebara).

Dvostruka slijepljena rebra od smeđe obojenog lakiranog drva, imaju posrebreni urezani ukras. Rebra su postavljena tako da se pri zatvaranju lepeza složi u kružni oblik, što joj daje izgled buketića.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

21

22

21. Lepeza,

Beč, oko 1895.
drvo, papir; otiskivanje
vis. 34 cm
tisak: Central-Buch-Kunst und Musalienhandlung MAX
HERZIG WIEN I. Franzenstring 22.
U 2369

Suvenir lepeza; na krilo od papira otisnute male fotografije glumaca i pjevača s njihovim imenima, i fotografije bečkog Burgtheatera i Operntheatera.

Jednostavna rebra od glatkog smeđeg drva.

Krilo lepeze znatno oštećeno.

22. Lepeza,

Francuska (?), 1895.(?)
kornjačevina, svila, papir; oslikavanje, pozlata
vis. 32 cm
sign. nečitka
U 1397

Dvostruko krilo lepeze s prednje strane oslikano akvarelom na svili: maštoviti prikaz nekog orijentalnog grada s tipičnom istočnjačkom arhitekturom, kupolama i minaretima; desno, u pozadini, konture srednjevjekovnog grada s crkvama i tornjevima opasanog zidinama; na podnožju balkona desno natpis na arapskom (?); posve desno u gornjem uglu signatura - nečitko: yq(?) 95., vjeroj. 1895. Poledina krila od impregniranog papira jednostavno ukrašena: dvostruka zlatna linija prati oblik krila, pretvarajući se u stilizirani ornament u uglovima polukruga. Rebra od kornjačevine raznoliko rezana s ugraviranim ukrasom i umetnutom srebrnom i zlatnom folijom; na prednjem vanjskom rebro ukrasni pozlaćeni inicijal B.

Brisé lepeze

23

24

23. Brisé lepeza,

Engleska (?), poč. 19. st.
kornjačevina; punktiranje, pozlata
vis. 16 cm
U 833

Tanke lamele od crvenkastosmede kornjačevine izduženog oblika šiljasto završene i blago nazupčane; povezane svilenkastom smeđom vrpcom i bogato ornamentirane pozlatom i punktiranjem u stiliziranim vegetabilnim oblicima.

Iz starog muzejskog fundusa.

24. Brisé lepeza,

Austrija ili Njemačka, druga pol. 19. st.
bjelokost; oslikano
vis. 22 cm
U 1384

Tanko rezane bjelokosne lamele asimetrično oslikane: cvjetni motivi izvedeni uljanim bojama; kroz proreze na lamelama u gornjem dijelu provučena bijela svilena vrpca; vanjska rebra neukrašena, deblja od ostalih.

Na donjem kraju profilirana alkica od bjelokosti.

25

26

25. Brisé lepeza,

vjer. Francuska, poč. 20. st.
bjelokost
vis. 25.5 cm
U 1368

Sastoji se od tankih bjelokosnih lamela bez ukrasa lagano proširenih odozdo nagore i ravno završenih, povezanih bijelom svilenom vrpcom.

Vanjska rebra deblja, na prednjem dekorativni monogram: MG (Matilda Gillming), tamnijeg tona bjelokosti.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

26. Brisé lepeza,

Pariz, kraj 19. st.
kornjačevina
vis. 23 cm
U 1395

Sastoji se od tankih prozračnih lamela kornjačevine lagano proširenih nagore i šiljasto završenih, pri vrhu povezanih svilenom smeđom vrpcom. Vanjska rebra deblja od ostalih; na prednjem rebro pozlaćen metalni monogram IS.

Lepeza upotpunjena kičankom od srme.
Iz starog muzejskog fundusa.

27

29

28

27. Brisé lepeza,

Zagreb (?), oko 1908.
drvo; oslikavanje
vis. 21 cm
U 2120

Sastoji se od vrlo tankih drvenih lamela temperom oslikanih žutim ružama s pupoljcima i zelenim listovima. Lamelle povezane bijelom svilenom vrpcom. Vanjska rebra deblja, izvana lakirana.

Poledina ispisana raznim posvetama u maniri spomenara. Dar: Renata Vučetić-Katušić, Zagreb (iz ostavštine Anke Krežma-Barbot).

28. Brisé lepeza,

Hrvatska ili Austrija, oko 1910.
drvo; strojem prosječno
vis. 16,8 cm
U 1775

Tanke drvene lamelle polukružno završene, ukrašene probijenim stiliziranim ukrasom izvedenim strojnim prosijecanjem ("štancanjem"), povezane bijelom svilenom vrpcom. Vanjska rebra jednostavna, bez ukrasa, izvana lakirana.

Dar: Ivica Pelz, Zagreb.

30

29. Brisé lepeza,

Austrija, oko 1911.
drvo; strojem prosječno, paljeno, obojeno
vis. 18,5 cm
U 1776

Suvenir-lepeza; tanke drvene lamelle profiliranog gornjeg ruba ukrašene probijenim stiliziranim ukrasom; ispod ukrasa, na sredini lamela rastvorene lepeze motiv alpskog cvijeća izveden paljenjem i bojenjem. Vanjska rebra bez ukrasa.

Na unutrašnjoj strani posljednjeg rebra paljenjem izveden natpis: BLEED i rukom dodan nadnevak: 1. 8. 1911.

Dar: Ivica Pelz, Zagreb.

30. Brisé lepeza,

Austrija, oko 1919.
drvo
vis. 18 cm
K. u. 15501

Sastoji se iz tankih drvenih lamela na gornjem dijelu polukružno oblikovanih, sa segmentnim završetcima, izvedba koja se ponavlja i na bočnim rubovima lamela u donjem dijelu. Lamelle povezane smeđom svilenom vrpcom. Vanjska rebra deblja od ostalih, lakirana.

Na lamelama s obje strane rukom ispisane razne posvete na njemačkom jeziku.

Dar: Anna Schapringner, Osijek.

31

32

31. Brisé lepeza,

Beč, oko I. svj. rata
drvo, papir; višebojni tisak
vis. 26 cm
tisak: Hermes Buch und Kunstdruckerei, Gesellschaft M.
B. H.
Wien XVII
U 1386

Lamele od kartona polukružno završene; s prednje strane u višebojnom tisku portreti Franje Josipa i drugih uglednih časnika, vojskovođa iz I. svj. rata s faksimilima njihovih potpisa; s naličja karton uzorka imitacije drva i oznaka tiskare. Vanjska rebra od laganog svijetlošmedeg drva glatka, bez ukrasa, lakirana.

Dar: "Mursa", Osijek.

32. Brisé lepeza,

Beč, oko I. svj. rata
drvo, papir; višebojni tisak
vis. 16.5 cm
tisak: Hermes Buch und Kunstdruckerei, Gesellschaft M.
B. H., Wien XVII
U 1385 a, b

Dvije identične lepeze različitog stupnja očuvanosti; oblika poput prethodno navedenog katal. broja (31., U 1386), samo s većim brojem lamela (s portretima znamenitih časnika), manjih dimenzija.

Na gornjem dijelu prednjeg vanjskog rebra od drva zalijepljena mala ovalna etiketa s grbom u pozlati i znakom Crvenog križa.

Dar: a) Mathilde Hengl, Osijek.

b) Felicita i Elza Mergenthaler, Osijek.

33

34

33. Brisé lepeza,

Francuska, druga pol. 19. st.
bjelokost, papir; pozlata
vis. 24,5 cm
U 1379

Na svako rebro od bjelokosti, izvedenih na proboj, postavljen nastavak od impregniranog papira u obliku dvostrukog lista, ukrašen reljefnim pozlaćenim rokaj ukrasom, cvjetovima i leptirima. Na gornjem rubu lepeze umetnuto, između listova, bijelo labuđe perje.

34. Brisé lepeza,

Francuska, druga pol. 19. st.
bjelokost, papir; pozlata
vis. 21 cm
U 1382

Na svako rebro od bjelokosti izvedeno na proboj nastavlja se gornji dio u obliku lista od dvoslojnog impregniranog papira bijele boje reljefno ukrašen brojnim motivima: viticama, cvijećem, vazama, pticama, ogradama i vodoskokom, simetrično koncipiranim. Listovi naizmjenice pozlačeni.

Dar: Leonija Šuster, Osijek.

35

35. Brisé lepeza,

Zagreb, 1909.

karton; višebojni i crno-bijeli tisak, pozlata
vis. 14 cm

tisak: V. Rosankowski i Drug, Zagreb
U 1271

Suvenir-lepeza; na profiliranim kartonskim lamelama u višebojnom tisku dvanaest slavenskih narodnosti ilustrira plesni par u narodnoj nošnji, natpis i grb; preostali prostor ispunjen pozlaćenim pleternim ornamentom; na prednjem vanjskom rebru portret Ljudevita Gaja i natpis: Slavjanski bal 1848-1909; na vanjskom rebru poedine tekst: "Uspomena na Ilirce! Ovakvim lepezama darivali su preporoditelji na rodoljubnim zabavama Hrvatice." Izdana prigodom Slavjanskog bala 1909. u spomen stogodišnjice rođenja Ljudevita Gaja.

36

36. Lepeza - plesni red

Beč, 1867.

papir; otiskivanje, pozlata
vis. 16,5 cm

tisak: Rengel & Sohn, Wien
U 1270; U 1387 a, b; U 2160

Lepeza tipa brisé; kartonske lamele s reljefnim pozlaćenim ukrasom: u gornjem ovalnom dijelu na obadvije strane svake lamele u tiskanim medaljonima nalijepljene litografije s portretima zaslužnih osječkih građana, iznad su otisnuta njihova imena, ispod, naziv plesa; u medaljonima vanjskih lamela naziv društva i zgrada kazališta (na inv. br. U 1387 a nedostaje litografija zgrade).

Na svim primjercima nedostaju završetci rebara od bijelog paperja (sačuvano u tragovima).

Izdano u povodu plesa "Društva gornjogradske Kasine".

Dar: Mathilde Hengl, Osijek (U 1270),
Julijana Nuber, Osijek (U 1387 a, b),
Friedrich Schillinger, Graz (U 2160).

Lepeze od perja

37

39

38

40

37. Lepeza,

Beč ili Budimpešta, druga pol 19. st.
drvo, damast, perje; pozlata
vis. 36 cm
U 1371

Crveno obojeno labude perje uokviruje dvostruko krilo, izvedeno od crvenog damasta s cvjetnim uzorkom na prednjoj strani, i bordo svile na poledini. Rebra od ebanovine ukrašena urezanim pozlaćenim ukrasom (motiv vaze iz koje izlaze listnate vitice i košarica s cvijećem povrh). Vanjska rebra deblja, ukrašena istim pozlaćenim motivom u gornjem dijelu. Kupljena u Pešti, pripadala baki vlasnice. Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

38. Lepeza,

Beč, kraj.19. st.
drvo, perje
vis. 34 cm
U 1380

Krilo od crna nojeva perja s blagim uvojcima na rubu postavljeno na tanka profilirana rebra od ebanovine; vanjska rebra deblja i duža oblikovana na isti način. Na crno lakiranu metalnu alkicu obješena ukrasna mašna od crne svilene trake. Dar: Marija Trenc r. Hrabal, Osijek.

39. Lepeza,

Beč, kraj 19. st.
drvo, perje; pozlata
vis. 34 cm
U 1381

Crno nojevo perje savijeno i dekorativno raspoređeno, postavljeno na tanka rebra od laganog crnog drva (vjer. ebanovine) s ugraviranim pozlaćenim i posrebranim klasicističkim ukrasom; vanjska rebra malo kraća s ponovljenim utisnutim ukrasom u gornjem dijelu. Rebra povezana crnom svilenom trakom. Dar: Leonija Šuster, Osijek.

40. Lepeza,

Pariz ili Beč, kraj 19. st.
drvo, perje
vis. 30 cm
U 1383 a, b

Na svako rebro od ebanovine našiveno i nalijepljeno po jedno crno nojevo pero blago savijenih rubova. Rebra crno obojena neukrašena; vanjska rebra deblja, blago ispupčena i polukružno završena. Dar: Felicita i Elsa Mergenthaler, Osijek

41

42

43

41. Lepeza,

Pariz ili Beč, prijelom stoljeća (?)
kornjačevina, perje
vis. 36 cm
U 2300

Po jedno smeđe pero marabua (u rasponu tonova od svijetlo- do tamnosmeđih) pričvršćeno na tanka rebra od kornjačevine. Vanjska rebra istaknutija, blago zaobljena i polukružno završena.

Alkica na donjem kraju također od kornjačevine.

Otkup: Margita Korovljević, Osijek.

42. Lepeza,

Pariz ili Beč, poč. 20. st.
sedef, perje
vis. 35 cm
K. u. 15 296

Bijelo nojevo perje s uvojcima na rubu, pojedinačno postavljeno na po jedno tanko rebro od sedefa.

Vanjska rebra deblja, lagano proširena od donjeg kraja prema vrhu, blago zaobljena, završena otprilike na visini polovice krila.

Dar: Marta Plazzeriano, Zagreb.

43. Lepeza,

Pariz, poč. 20. st.
kornjačevina, perje, zlato
vis. 31 cm
U 1367

Krilo od segmenata načinjenih od sitnog perja kolibrija, koje se prelijeva u nekoliko boja, aplicirano na duža ravno rezana crna pera na poledini zalijepljena na kratka rebra od kornjačevine, povezana crnom svilenom trakom.

Vanjska rebra deblja i malo kraća od visine krila; na prednjem zlatni monogram MG (Matilda Gillming).

S jednostavne alkice visi kičanka od svilenog konca bordo boje. Skupocjena i rijetka lepeza.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

Lepeze s Istoka

44

44. Lepeza,

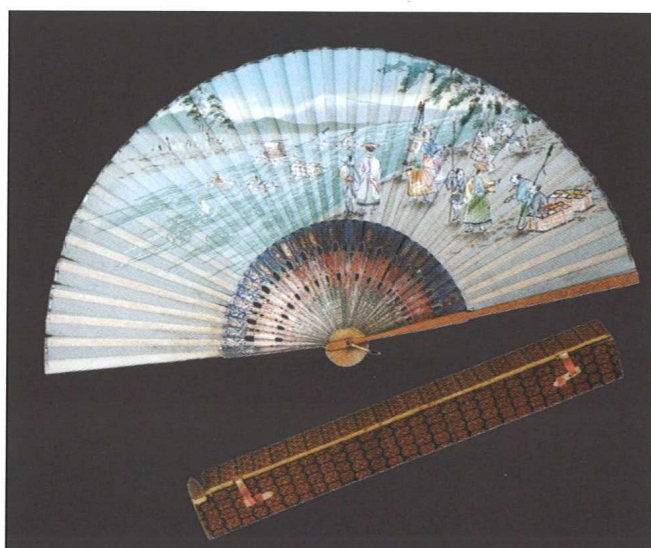
Kina, kraj 19. st.
drvo, svila, papir, bjelokost; oslikavanje, apliciranje, vez
vis. 30 cm
U 1370

Plisirana lepeza; dvostruko krilo od papira prevučenog svilom na prednjoj strani oslikano temperom: prizor iz kineskog života s mnogo likova u tradicionalnoj odjeći, izvedenoj apliciranjem svilene tkanine na podlogu, kao i lica od bjelokosti s iscrtanim detaljima. Na poledini raznobojni vez svilenim koncem: motiv ptica i cvijeća.

Tanka drvena rebra izvedena na proboj i fino rezbarena motivima bilja, kućica i ljudskim likovima. Vanjska rebra naglašenija, izvedena u visokom reljefu, sadrže genre prizore, te motive grana i cvijeća u okomitom slijedu. Na metalnoj alkici na donjem kraju kičanka od bijelih svilenih niti.

Cijela lepeza odlikuje se vrsnom izvedbom.

Dar: "Mursa" (otkupljeno od Mathilde Hengl), Osijek.

45

45. Lepeza,

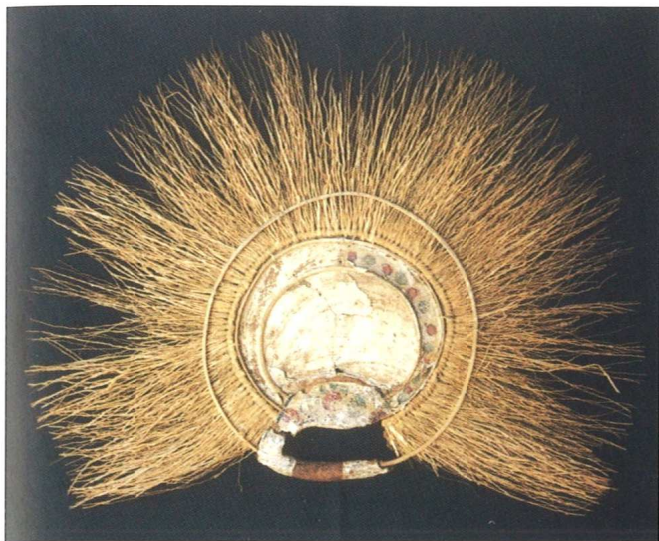
Japan, prijelom 19. i 20. st.
drvo, svila; oslikano
vis. 22 cm
U 1376

Plisirana lepeza; krilo od tanke svile oslikano temperom: motiv rječnog pejzaža s genre prizorom prenošenja tereta i prijelaza ljudi preko rijeke. Rebra od laganog drva, vjer. bambusa, vrlo tanka i minuciozno rezana, obojena s prednje strane živim prelijevajućim bojama metalnog sjaja; na poledini ukrašena zlatnim ornamentima.

Lepeza u pripadajućoj kutiji od kartona ukrašenoj ornamentima izvedenim svilenim nitima.

Otkup: Mathilde Hengl, Osijek.

Etnografske lepeze

46

46. Lepeza,

Egipat, kraj 19. ili početak 20. st.
drvo, metlica sirka (?), papir,
Ø središnjeg kruga 22 cm
U 1394 a, b

Nekoliko obruča od tanko rezanog savijena drva uokviruje i učvršćuje središnji kružni kadar izveden iz slojeva papira, oslikan obojenim kružićima i cvjetnim uzorkom. Uokolo vijenac od tankog, poput metle oštrog šiblja (vjer. sirak), također učvršćen drvenim obručem. Vijenac u donjem segmentu prekinut (cca 60°); najveći obruč formira ručku (omotana tkaninom s batik uzorkom).

Lepeze znatno oštećene.

KOMZA 37/47

LITERATURA

- ALEXANDER, H., 1984., Fans (The Costume Accessories Series), B. T. Batsford Ltd., London
- BENNETT, A. G., 1988., Unfolding Beauty - the Art of the Fan (The Collection of Ester Oldham and the Museum of Fine Arts, Boston), Thames and Hudson, London
- BOUCHER, F., 1965., Historie du costume, S. P. A. D. E. M.
- ENCIKLOPEDIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, 1964., JLZ, Zagreb, III, str. 373.
- ENCYCLOPÉDIE PAR L' IMAGE: HISTOIRE DU COSTUME, 1924., Librairie Hachette
- HORVAT, I., 1987., Blago Muzeja Slavonije - Odjel umjetničkog obrta, Osijek, katalog izložbe, 149-150
- IVOŠ, J., 1982., Lepeze Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb, katalog izložbe
- MAYOR, S., 1980., Collecting Fans (Christie's South Kensington Collector Series), Cassell Ltd., London
- OBAD, V., 1989., Slavenska književnost na njemačkom jeziku, IC Revija, Osijek, str.124-130
- REVAI NAGY LEXIKONA, 1915., Budapest, sv. XII, str. 599-600
- STANDEN, E. A., 1965., Instruments for Agitating the Air, Bulletin March 1965., Metropolitan Museum of Art, New York
- SVOBODA, C., 1980., Die Fächersammlung des Salzburger Museums Carolino Augusteum, katalog izložbe, Salzburg
- THIEL, E., 1963., Geschichte des Kostüms, Berlin

SKRAĆENICE

- ELU Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb
- F inventarna oznaka Fototeke Povijesnog odjela Muzeja Slavonije, Osijek
- HRZ Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
- Inv. br. inventarni broj
- Kat. kataloški broj.
- KOMZA Komisija za čuvanje kulturnih spomenika i starina u Narodnoj Republici Hrvatskoj
- K. u. Knjiga ulaska
- MSO; Muzej Muzej Slavonije Osijek
- MUO Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
- U inventarna oznaka Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije, Osijek
- vis. visina
- Zbirka Zbirka lepeza u Odjelu umjetničkog obrta Muzeja Slavonije u Osijeku

COLLECTION OF FANS IN THE APPLIED ART DEPARTMENT OF THE MUSEUM OF SLAVONIA

SUMMARY

A fan is a very interesting object has been in use for ages, but its use today is rare and mostly symbolic. It originated as a utilitarian object and for a long time it was representing unavoidable addition to the clothes. In a certain period (16th - 19th ct.) it was a very popular object, following the needs and changes of the society.

It has been present in all parts of the world and has appeared in many different shapes. In Europe it is mostly present as a folding fan, which had its predecessors in the Far East, in China and Japan. We distinguish two major types of folding fans.

Pleated fan has one-fold or two-fold plaited leaf supported by narrowed rib endings - fixed at the back side or put into the slits of two-fold leaf. It was mostly made of silk, but also of other fabrics, paper, lace, and parchment paper. The span of the leaf has varied from 120 to 360 at the cockade fans. An interesting shape of the leaf has been a real challenge and offered numerous possibilities for decoding, which resulted in great creative swing in fan workmanship. The leaf was mostly painted in tempera, gouache or watercolour; different printing techniques were used (copperplate engraving, stipple engraving, wood engraving, lithography), as well as application of different materials on leaf surface. The ribs were also decorated, often extremely beautifully, mostly made of ivory, tortoise-shell, mother-of-pearl or wood.

Brisé fan appeared somewhat later than pleated fan. It is composed of single ribs, mostly of the same length, which fold up. They are fixed by a small nail at the bottom, and mostly made of ivory or wood, but also of tortoise-shell, bone or paper; and decorated with painting, engraving, incrustation or piercing. These fans were smaller than other types.

These two types are the most popular ones in Europe, but there are many others like: cabriolet fans, "two-faced" fans, articulated fans, fans with "spy holes", telescopic fans, multipurpose fans, etc.

France was a leading country in the production of fans, together with England. In the beginning of 20th century the interest for fans started to decrease. Italy, Spain and the Netherlands, realized a good production. Many fans were imported from China (especially in 17th and 18th ct. when "chinoiserie" was fashionable). If we have that in mind, together with the

fact that different people in different towns and countries were producing fans, it is clear that it is difficult to follow all the ways of fan development.

A group of fans in the Collection of clothes and fashion accessories in the Museum of Slavonia in Osijek consists of 60 examples; some of which belong to the old holdings, while the others were bought or donated. A larger number of fans (14) belonged to Mathilda Hengl, a very special person of wide cultural interests. These fans are the most beautiful and the most valuable ones.

These fans were mostly bought in France and Italy, where they were probably made. Viennese fans made fan purchase easier and cheaper when our region was concerned. The exact period of production and provenance cannot be exactly determined because only three fans in our collection are marked.

Most of the fans in the collection originate from the second half of 19th ct. and the beginning of 20th ct. and thus belong to the period of historicism i.e. period of various artistic tendencies of that time. A whole range of variations appeared, resulting in extreme decoratively. The use of different materials contributed that fact even more. Thus, the main characteristic of that period is heterogeneousness. All the major fan types are represented in the collection. Most of the fans (24) are the most popular ones - pleated fans. They have been made in different materials and decorated in different art techniques, with leaves mostly made of silk and painted in tempera or gouache, with obligatory decorative editions: floral decoration, gilding. The most valuable and the most beautiful exhibits are: Cat.1; Cat. 2; Cat. 3; Cat. 12; Cat. 16). Fans with lace leaf are represented in our collection with several exhibits, but the one made in Paris in the end of 19th century (Cat.13) should be mentioned as a special one. We can also find the cheaper ones with paper leaves, very popular at that time (Cat. 20; Cat.21) or those of extremely decorative purpose (Cat 17 was probably a wall decoration; Cat. 18 could have been a screen for the fire-place). Some are unusual (Cat. 19 looks like bouquet of flowers) or rare (Cat. 44; Cat. 45 from China and Japan). Pleated fan ribs, made of ivory, mother-of-pearl or tortoise-shell, but mostly of wood, were in some exhibits made to impose themselves to the wing (Cat.1; Cat.3) or to be in balance with it (Cat.2; Cat. 12; Cat. 16), but most are very simple with very few decorations.

A smaller group consists of brisé fans (17). Some have the upper part shaped like a leaf and are mostly simple. They are made of ivory, tortoise-shell, paper and wood and decorated. They were mostly made in the end of 19th and beginning of 20th century.

A small brisé fan from the old museum holdings (Cat. 23) maybe represents the oldest fan in collection. With its dimensions (16 cm), shape and decorations, it is similar to the English brisé fans from the beginning of 19th century. We could find analogy in the fans from Castle Museum in York, England (Alexander 1984:50), and contemporary material analysis could discover that it has been made of horn and probably an imitation of tortoise-shell (the above mentioned English fans were made of bone or horn). We shall leave that question open.

Two brise fans are decorated with initials and are beautiful in their simplicity: one is made of ivory with initials in darker colour of ivory (Cat. 25), and the other one is made of tortoise-shell with gilt initials (Cat. 26).

Fans made of feathers, mostly ostrich, are represented in the Collection with eight exhibits. We should mention a fan made of tortoise-shell and small humming-bird feathers with colours from blue-green to red-purple, as it is a very precious and beautiful exhibit (Cat. 43). Two identical ethnographic fans are also among rarities in this Collection. They probably originate from Egypt, and their almost circular shape followed the material they have been made of: brush-wood, sharp branchless and painted paper impregnated with multilayer gluing.